ÎNSEMNELE FUNDAMENTALE ALE CONȘTIINȚEI NAȚIONALE

Alfabetul latin în stînga Nistrului

E mai mult decît semnificativ că primele acțiuni democratice de masă pe calea renașterii naționale a moldovenilor est-nistreni, consolidării sentimentului aparținenței lor istorice la Statul Moldovenesc, limba românică în general, erau insolite de cerințe de a introduce în învățămînt alfabetul latin. De acum la sfîrșitul anului 1917 —, la 17 decembrie — la Tiraspol a avut loc Adunarea națională a moldovenilor de peste Nistru, care urmărea scopul ca «împreună cu toții să ne arătăm ca să știe toate națiunile că și noi sîntem un neam bogat, delicat și foarte cult...». Adunarea a adoptat o «Chemare adresată fraților moldoveni». Adresarea conținea și programul «Ce ne trebuie nouă», care urma să fie luat în dezbaterea «la întîiul congres al moldovenilor unde au să se dezbeagă toate drepturile cuvenite neam moldovenesc». Programul prevedea, printre altele: «Ni trebuie nou școală să fii în limba noroduiui moldovenesc».

Tot atunci a fost discutat și «Voprosul despre școli». În «Rezolutîle care s-au votat în treaba școlii» se constata: «...2. În toate școlile se va întrebuința de acum încolo alfabetul latinesc. 3. Limba de predare în școlile începătoare din satele moldovenești va fi limba moldovenească...».

Documentele aprobate în unanimitate denotă năzuința ardentă a organizatorilor și a participanților la această întrunire, care, fără îndoială, exprimau aspirațiile tuturor moldovenilor transnistreni de a renaște ca statornici conștiința lor națională, credința fermă că ei sînt o parte integrantă, inseparabilă a Republicii Moldova, convingerea că istoria, cultura, tradițiile neamului pot fi înșușite, ocrotite și perpetuate numai pe baza limbii materne. Evident, rezoluțiile care s-au votat în problema școlii conțin prima în istorie constatare documentară a hotărîrii «de a întrebuința de acum încolo alfabetul latinesc» în stînga Nistrului, a altor cerințe de o strictă necesitate pentru limba și cultura moldovenilor transnistreni. Însă ele n-au contribuit în măsura așteptată la consolidarea conștiinței de neam a moldovenilor, căci nu s-a realizat un alt deziderat al lor: să «ne punem de acum înainte ascialiniți aleși de noi», care ar fi știut istoria și tradițiile poporului moldovenesc, limba și cultura lui. Dacă aceste și alte cerințe care preconizau însușirea și aplicarea de către învățătorii moldoveni a fondului național de cultură, a literaturii clasice, a tradiției lingvistice a întregului popor, dacă aceste deziderate ar fi fost traduse consecvent în viață, pînă și după 1924, s-ar fi redus simțitor deosebirile dintre mentalitatea și limba moldovenilor est-nistreni și ai celor din Moldova dintre Prut și Nistru. Din păcate, în anii 20—30 aceste deosebiri au fost cultivate în mod artificial, voluntarist. Urmările nefaste ale acelei politici le simțim și astăzi. Cu toate acestea încercări de a racorda procesul lingvistic și cultural moldovenesc est-nistrean la valorile spirituale general românești au fost făcute în repetate rînduri, chiar la începutul anilor 20.

...Școala județeană Tiraspol a învățămîntului public informa superiorii din Odesa (4 noiembrie 1920): «A fost organizată secția moldovenească, este fixată data convocării la Tiraspol a Congresului elevilor și lucrătorilor de cultură». Una din primele acțiuni ale secției a fost convocarea la 11 noiembrie 1920 a consfătuirii pe județ a învățătorilor moldoveni. În raportul prezentat se menționa că a fost alcătuit un abecedar pentru copiii moldoveni, a fost organizată o bibliotecă ș. a.

În cadrul consfătuirii, la care au participat șeful secției moldovenești Ceban (inițialele în documente nu sînt indicate), secretarul acestei secții A. N. Gorovița au fost luate în dezbatere, alături de altele, și «Sarcinile și scopurile prădării în școli în limba maternă». Se specifica: «Avînd în vedere situațiunea preconcepută a populației moldovenești față de realizarea reformelor cu caracter social, să se facă agitație convingătoare în sensul că acumularea cunoștințelor poate fi mai eficientă numai în limba maternă». S-a hotărît ca «în primul an de învățămînt în școli să se predea exclusiv în limba moldovenească... **Însușirea citirii și a scrisului trebuie să se facă pe baza alfabetului latin.** În al doilea an de învățămînt învățarea continuă în limba moldovenească, iar limba rusă se va preda ca un obiect secundar (facultativ), începînd cu al treilea și pînă în al șaselea an inclusiv».

Din acest document desprindem mai multe constatări și concluzii de o deosebită semnificație. Astfel observăm că el conține prima atestare documentară nu numai a declarației, ci și a încercării de a introduce în fapt în stînga Nistrului a principiului de bază a unei echitabile politici naționale — dezvoltarea liberă pe picior de egalitate a tuturor națiunilor, a culturilor și limbilor lor. În conformitate cu acest principiu secția pentru problemele naționale ale moldovenilor de pe lîngă secția județeană Tiraspol a învățămîntului public accentuează că instruirea trebuie să înceapă și să continue în limba maternă — cea moldovenească.

Documentul ne mărturisește: e pentru prima oară, cînd, în acest spațiu istorico-geografic, limba moldovenilor, îndepărtați de climatul lor spiritual național-cultural, de tradițiile limbii literare, înstrăinați de posibilitatea de a se simți în permanență parte integrantă inseparabilă a unui popor cu adînci rădăcini în istorie, a fost considerată egală în drepturi cu limbile națiunilor din vecinătatea lor. De asemenea e pentru prima oară cînd, în condițiile puterii sovietice, organele oficiale hotărăsc că în procesul culturalizării moldovenilor din spațiul est-nistrean «însușirea scrisului și a citirii trebuie să se facă pe baza alfabetului latin». Această decizie formulată în 1920 corespunde cerinței din «Rezoluțiile care s-au votat în treaba școalei» în decembrie 1917: **«În toate școlile se va întrebuința de acum încolo alfabetul latinesc».**

Cu toate că aspecte ale acestei probleme au fost limpezite convingător în lucrările cunoscuților istorici Movileanu, A. Morari, V. Popovschi, G. Șișcanu, Ia. Iatenco, se pare că generalizările savanților rămîn pentru viitor. Tiraspolenii terra incognita.

Se cuvine să precizăm: consfătuirea (în unele documente este calificată «congres») în învățătorilor moldoveni din județul Tiraspol, care a hotărît ca «însușirea scrisului, și a citirii să se facă pe baza alfabetului latin», a avut loc în noiembrie 1920. Latinizarea scrisului diferitelor popoare din componența fostei U.R.S.S. urma să înceapă doi ani mai tîrziu. De exemplu, în Azerbaidjan hotărîrea de a trece la alfabetul latin a fost adoptată în anul 1922. Este bine cunoscut ca «Latinizarea alfabetelor existente și crearea de noi alfabete constituie o anumită etapă în construcția lingvistică a fostei U.R.S.S., etapă cronologică anul 1922 — sfîrșitul anilor 30. E limpede, s-a demonstrat mai sus, că moldovenii transnistreni de acum la sfîrșitul anului 1917, apoi în noiembrie 1920 pledaseră și chiar depuseseră eforturi ca în toate școlile «să se întrebuințeze de acum încolo alfabetul latinesc». Astfel nu avem motive să admitem, așa cum se face într-un comentariu asupra documentului din 11 noiembrie 1920, cum că hotărîrea învățătorilor moldoveni din județul Tiraspol de «a însuși citirea și scrisul în limba moldovenească pe baza alfabetului latin» ar fi fost impusionată de procesul de latinizare, care în U.R.S.S. începuse abia în 1922.

Hotărîrea învățătorilor moldoveni transnistreni de a preda limba maternă în grafia latină constituie o manifestare firească a năzuinței lor, bazată pe realitatea lingvistico-istorică, pe faptul că conștiința lor din dreapta Nistrului în 1917 se pronunțau pentru această scopuri, care și le-au realizat în 1918.

Cu o anumită certitudine putem concluzie că responsabilii secției naționale moldovenești din județul Tiraspol Ceban și A. Gorovița, conștienți de faptul că în Basarabia învățămîntul în școli se desfășura în grafia latină și că ocrotirea limbii materne, în general instruirea, pot ci eficiente numai dacă se bazează pe tradițiile lingvistice ale întregului popor moldovenesc, au obținut ca temelie alfabetul latin.

Această concluzie este susținută și de un alt document — cererea din 17 martie 1921 a secretarului secției moldovenești A. Gorovița către secția județeană Tiraspol a învățămîntului norodnic în care se spunea: «Dat fiind că secția moldovenească nu poate face din cauza lipsei de cadre și a materialelor didactice în limba moldovenească, e de dorit ca lecțiile să se facă în alfabet latin, în conformitate cu hotărîrea conștiinței lucrătorilor de cultură moldoveni din 11 noiembrie 1920. Rog să ni se dea posibilitatea de a tipări un abecedar moldovenesc pentru învățători, precum și alte materiale didactice de care avem nevoie... Pentru tipărirea a 400 de exemplare ale abecedarului moldovenesc avem nevoie de 500 de foi de hîrtie de format mare». Pe marginea cererii sînt descrise rezoluțiile: «A-l imputecnici pe tov. Gorovița să achiziționeze toate cele necesare pentru tipărirea materialelor didactice pentru școlile moldovenești în limba moldovenească cu alfabet latin și să înceapă tipărirea (semnătura). 17.03.1921». În continuare se preciza: «Tov. Gorovița i-a fost înmînată adeverința nr. 5616 din 21 cu dreptul de a înainta cereri în vederea obținerii materialelor necesare pentru tipărirea a 400 de exemplare de abecedare moldovenești».

Din altă scrisoare a lui A. Gorovița aflăm că la data de 11 februarie 1921 în județul Tiraspol erau la evidență «54 de școli moldovenești, însă cu un contingent redus de învățători care predau limba moldovenească, numai în unele școli se preda în limba moldovenească. Din cauza lipsei de învățători moldoveni, de literatură științifică în limba moldovenească este foarte greu de organizat munca de culturalizare».

...Examinarea multilaterală și nepărtinitoare a situației etnoculturale și etnolingvistice din raioanele de pe malul stîng al Nistrului ne oferă mai multe dovezi pentru concluzia: în anii 1917—1921 aici au existat anumite condiții favorabile introducerii în școli a grafiei latine. Am pierdut o ocazie că realizarea acestui act cultural ar fi fost facilitată de nivelul de culturalizare al populației din partea stîngă a Nistrului. Dat fiind că alci, în fond, nu se statornicise o tradiție a scrisului literar în limba maternă, moldovenii est-nistreni ar fi purces fără eziatare la procesul de culturalizare în masă, de lichidare a analfabetismului pe baza grafiei latine. În acele condiții moldovenilor est-nistreni li s-ar fi putut explica pe înțelesul tuturor și al fiecăruia avantajele acestei grafii și ei ar fi acceptat fără prejudiciul alfabetul latin. Doar graiul lor matern, cît de alterat ar fi fost de limbile vecine, rămînea în esență sa romanic. Grafia latină, ținînd cont de sistemul fonetico-etimologic și morfologic, ar fi contribuit la o însușire profundă a limbii materne. La aceasta ar fi contribuit de asemenea și faptul că majoritatea creațiilor care au intrat în fondul literaturii clasice erau scrise în acest alfabet.

Desigur, oamenii de cultură, învățătorii, care de acum în acei ani pledau pentru grafia latină, reieșeau și din perspectiva că dacă se urmărea reunirea raioanelor moldovenești transnistrene cu Patria lor istorică Moldova — dar anume acesta era scopul lor suprem și visul de veacuri — trebuiau create premise ca această sudură firească să se realizeze în același context etnolingvistic și etnocultural. Evident deci că moldovenii est-nistreni în acea perioadă (1917—1921) neimpregnată în plan cultural și etnopsihologic — de orientări politice contradictorii, ar fi adoptat fără prejudecăți grafia latină.

Campania ideologico-propagandistică, declanșată de instituțiile politice create la fel în 1924, exploatînd violent în mod grosolan românofobia, inclusiv limba română, geneza și fondul cultural comun, a avut — și are — urmări foarte grave nu numai pentru spiritualitatea moldovenilor est-nistreni, ci și pentru mentalitatea lor. Repercusiunile acelei politici antiistorice, care era promovată împotriva voinței moldovenilor, în detrimentul tradițiilor lor lingvistice și culturale, se fac simțite și astăzi. Căci actualii politicieni tiraspoleni folosesc în acest domeniu întocmai aceleași metode antiștiințifice, antipopulare și anume cu scopul de a instrăina în mod violent și grosolan pe moldovenii est-nistreni de graiul lor matern — piatră de temelie a conștiinței naționale.

...În cadrul Simpozionului UNESCO (1975), care a luat în dezbatere probleme ale însușirii scrisului și citirii în lume, s-a constatat că «Munca de culturalizare, ca și învățămîntul în general, constituie un act politic. Căci demascarea realității sociale cu scopul de a o transforma sau dosirea metehnelor et pentru a menține ordinea veche — totul e politică». Se pare că anume «menținerea ordinii vechi» urmăresc politicienii tiraspoleni și consilierii lor cu grad de științifice juridice, atunci cînd încearcă să declare în afara legii alfabetul latin — mijloc și formă de existență și de perpetuare a celei mai mari părți a culturii universale. Prin apucăturile lor iresponsabile ei încalcă simultan cîteva dintre cele mai importante precepte din Declarația universală a drepturilor omului (art. 18, 19, 21), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (Partea III, art. 1, p.p. 1, 3) ș. a.

...Încercări de a insulta și a denigra alfabete, de a le declara în judecată, de a le declara în afara legii în Moldova au mai avut loc. Insă (fără îndoială, Căci în viața spirituală există valori pe care popoarele niciodată nu le lasă la cheremul unor vremelnici.

Politicienii vin și se duc. Scrisul, ca și limba maternă — însemne fundamentale ale conștiinței naționale — sînt veșnice!

Al. ELADI
doctorand